

AZ ÖNÉLETRAJZI ÉS A VALLÁSI MŰFAJOK HATÁRÁN: A CONFESSIO PECCATORIS KRITIKAI KIADÁSA ELÉ

TÜSKÉS GÁBOR

Tanulmányomban a magyar történet- és irodalomtudomány egyik több évtizedes, súlyos adósságáról adok számot, egyben segítséget kérek az adósság törlesztéséhez. Kiindulópontom, hogy II. Rákóczi Ferenc fő műve, az Egy bűnös vallomása, eredeti címén *Confessio peccatoris*, a 18. századi latin nyelvű elbeszélő-meditatív próza rendkívül összetett, egyik legtöbbet idézett, valójában azonban kevésbé ismert, kiemelkedő alkotása, mely elválaszthatatlan részét alkotja Európa és benne a magyarság történeti, irodalmi, kulturális örökségének. Az első részben vázolom a mű történeti és irodalmi jelentőségét. A második részben bemutatok néhányat a kritikai kiadás hiányát megérteni segítő okok közül, végül érvelni fogok a kiadás mielőbbi megvalósítása mellett.¹

I.

Ismeretes, hogy a mű 1716 és 1720 között, a magyar és a francia történelem fontos időszakában,

Franciaországban és Törökországban keletkezett.² Történeti jelentőségét elsősorban az adja, hogy átfogja a másfél évszázados magyarországi török uralom felszámolásának és az ország új berendezkedésének problematikáját, miközben együtt mozgatja a 17. század utolsó és a 18. század első negyedének hazai és nemzetközi eseményeit. Tárgyalja a korabeli európai politika számos kérdését, s megvilágítja a magyar állam integritásáért, korszerűsítéséért és európai jelenlétéért folytatott küzdelmeket. Ábrázolja a katonai, diplomáciai alternatívákat, bemutatja a fejedelem nemzetközi kapcsolathálózatát és az európai politikusok állásfoglalásait. Sűrítve magában foglalja a kor fontosabb eszméit, vallási, erkölcsi értékrendjét, műveltségét, s érzékelteti az ezek átalakulása során keletkezett feszültségeket. A személyiség szűrőjén át jellemzi az abszolutizmus változatait, sorra veszi az európai hatalmi egyensúly megteremtéséért folytatott kísérleteket, a békekötések körülményeit, s megfogalmazza ezek kritikáját.

Rákóczi nem történetíróként viszonyul elbeszélése tárgyához. Állandó, többrétegű, fiktív párbeszédet folytat egykori és mai önmagával, Jézussal, az

¹ A szerző az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetének tudományos tanácsadója, az Eszterházy Károly Főiskola Világirodalom Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára.

² A mű bemutatásához ld. Gábor, Tüskés 2015. A korábbi szakirodalom bibliográfiai adataival.

„Örök Igazsággal”, kortársaival, a fejedelmekkel és majdani olvasóival, miközben feltárja töprengéseit, lelki vívódásait. Az elbeszélte történések egy részét némileg másként adja elő az Emlékiratokban. Számos jól dokumentált eseményről hallgat, némely részletet a történeti források nem igazolnak. Az a kép, amit önmagáról és másokról rajzol, gyakran szubjektív, s csupán részleteiben egyezik meg a valósággal. A történeti és személyi vonatkozások hitelességének kérdése, fikció és valóság viszonya alkotja a munka értelmezésének egyik alapproblémáját.

Irodalmi szempontból a mű különleges helyet foglal el az emlékirattól és vallási konfessziótól az önéletrajzhoz és világi konfesszióhoz vezető folyamatban. Műfaja a vallomásban megtestesülő lelki önéletrajz, vallomás és önéletírás szintéziskísérlete, egy sajátosan spiritualizált, mitizált „önéletírás-vallomás”. Rákóczi az augustinusi vallomás-modellt és a janzenista énirodalom tradícióját kapcsolja össze eredeti módon a magyarországi és erdélyi emlékirat-hagyomány vallomáshoz közeli vonulatával, miközben az egyéni és nemzeti önvizsgálatot érzelmekkel telített, vallási keretbe helyezi. Két korabeli francia nyelvű adaptációja révén a munka beletartozik a Rousseau előtti szubjektívizmus történetébe. Új oldalról világítja meg a 18. század elején együtt élő különféle irodalmi, vallási, bölcseleti és politikai eszmeáramlatok, műfaji hagyományok és retorikai beszédmodok egymásra rétegződését, s gazdagítja a francia–magyar irodalmi kapcsolatokat.

Mint minden emlékező és vallomástevő, Rákóczi is a jelen perspektívájából értelmezett múltat beszél el. Egyszerre szól a valóság történéseiről és a valóságba beágyazott mítoszról, s betekintést ad az egyéni és a közösségi történeti tudat alakulásába. A történelmi bűnök és büntetések sémáját hatásosan ötvözi az önmegalázás és az önvád irodalmi gesztusával. A mű az elbeszélő sorsának irodalmi igényű megformálása, azonosság-tudatának szimbolikus lenyomata, egy kivételes történelmi helyzetnek az egyén életén átszűrődött képe. A főszereplő nem a történelem, hanem az ember a történelemben.

Rákóczi megteremtette a vallomásos-önéletrajzi próza érzelmekkel telített, egyéni változatát, mely több vonatkozásban a lélekelemző regény, az éni-regény és a század második felében bekövetkezett individualizáció felé mutat. A *Confessio* beilleszthető a folyamatba, melynek során a janzenizmus – más

17. századi teológiai, spirituális áramlatokkal együtt – szerepet játszott a retorika visszaszorulása, a poétika előtérbe kerülése, az egyéni invenció és az érzelmek felszabadítása irányába ható irodalmi törekvésekben.

Az elmondottak alapján megállapítható, hogy a *Confessio* csak a megfelelő nemzetközi kontextusban értelmezhető helyesen, a művet megillető európai ismertség azonban ma még hiányzik. A nemzet történeti önismeretének kiemelkedő forrása, a 18. századi magyar irodalom és történelem európai beágyazottságának alapvető dokumentuma lehetne, de jelenleg mégsem az. Csupán a szakemberek szűk köre ismeri, s hiányzik a jelentőségéhez méltó történeti, irodalomtörténeti értékelés. A művelt olvasó tudatában a *Confessio* többnyire összemosisodik az Emlékiratokkal, s a nagyközönség szinte egyáltalán nem ismeri az író Rákóczit. A helyzet egyik fő oka az, hogy Rákóczi műveinek kritikai kiadása 1997 után elakadt: máig nincs a mű latin szövegének és a korabeli francia fordításoknak megbízható, teljes kiadása, s hiányzik az erre épülő, hiteles és pontos magyar fordítás. Ehhez járul, hogy nem történt meg a fejedelem írói életművének átfogó feldolgozása, s az író Rákóczi nincs, vagy alig van jelen a középiskolai és az egyetemi irodalomoktatásban. A helyzetre lehet ugyan különféle magyarázatokat találni, százötven évvel a latin szöveg megtalálása és kiadása után azonban egyik magyarázat sem lehet igazán meggyőző.

II.

A helyzet okait a *Confessio* rendkívül szerteágazó kiadás-, fordítás- és értelmezéstörténetében kereshetjük elsősorban. A megbízható szövegkiadás hiánya miatt a kisajátító, egyoldalú és ellentmondásos értelmezések sorával, a potenciális olvasót lebecsülő nézetekkel kell számolnunk, s rosszul feltett és megválaszolatlan kérdések sokasága övezi a művet. A továbbiakban öt csomópontot emelek ki a szövevényes történetből, mely önálló historiográfiai feldolgozást érdemel.

1. A *Confessio* létezéséről az Emlékiratok 1739-es hágai kiadása óta lehetett tudni.³ A kéziratot Grisza Ágost ügyvéd, a 49. honvédszászlóalj egykori parancsnoka, Párizsban fordítói irodát működtető 48-as

³ La Haye, Jean Neaulme 1739. t. V–VI,

emigráns kezdte keresni az 1850-es évek második felében különböző párizsi gyűjteményekben. Kétévi eredménytelen keresés után Grisza 1859 áprilisában Henszlmann Imrére hivatkozva – akinek a megbízásából Toldy Ferenc számára az előző évben másolatokat készített francia könyv- és levéltárakban – levélben fordult Toldyhoz, és a segítségét kérte.⁴ Leírja, hol kutatott eddig, s kérdezi, van-e a munkának másolata valamely magyar levéltárban, tudják-e az eredeti kézirat hollétét, s ha igen, az hol található. A keresett kéziratot Grisza végül 1859-ben a Bibliothèque nationale Kézirattárában találta meg, az egyik könyvtárőr segítségével.⁵ A megtalálásról hírt adott Palay nevű debreceni orvos ismerősének, és érdeklődött a kiadás lehetőségéről. Palay az Akadémiához fordult. 1859. november 9-én Griszához írt levele szerint Tóth Lőrinc akadémiai tagtól Palay azt a választ kapta, hogy „véleménye szerint semmi módon meg nem engedné a kormány [...] a munka behozatalát, annál fogva jobb időkre kell halasztani.”⁶ Grisza felfedezésének híre gyorsan elterjedt. Szinyei Gerzson 1860. november 18-án Heidelbergből írt levelében arról tájékoztatta Erdélyi Jánost, hogy a kéziratot Grisza „[s]aját költségén szeretné kiadni, de nincs pénze. Toldi [!] Ferenczczel már közölte a dolgot, de választ sem kapott levelére.”⁷ Több évi munkával Grisza maga másolta le a nehezen olvasható, a Fohászok ugyanott található szövegével együtt közel ezeroldalas kéziratot. Hazatérése után, 1872. január 15-én átadta a másolatot az Akadémia Történelmi Bizottságának 555 forint honorárium fejében. A szöveget Ponori Thewrewk Emil és Cibulka Nándor nézte át és javította, de nem vetette össze az eredetivel. A nyomdába adott kézirat egy része átmenetileg elveszett, ezért a Bizottság 1873. október 18-án tartott ülésén felvetődött az eredeti kézirat kikölcsönzésének, a hiányzó rész újbóli lemásolásának és a többi rész eredetivel való egybevetésének gondolata. Erre azonban nem került sor, mivel az elveszett kézirat rész megkerült, s 1875

végére elkészült a szöveg nyomtatása. A mindössze öt nyomtatott lapnyi, névtelenül megjelent előszót, amely tartalmazza Grisza visszaemlékezését a kézirat megtalálásáról, Fraknói Vilmos írta, szövegét Csaplár Benedek fordította latinra. A kötetet⁸ Fraknói 1876. február 11-én mutatta be a Történelmi Bizottságnak.

Grisza nem volt filológus, s mivel a másolási hibák javítása találmányra történt, az Akadémia gondozásában megjelent kiadás színvonala messze elmarad a kor tudományos forráskiadványaiban követett mércétől. A szöveg nem hiteles, nem tükrözi a mű eredeti szerkezetét, számos nyomdahiba tarkítja; nincsenek jegyzetek és hiányzik a művet bemutató szaktanulmány. A kiadást a Századokban ismertető Thaly Kálmán önéletrajznak nevezte és két, egymással össze nem egyeztethető részre osztotta a Confessiót; az elmélkedő részeket az elbeszélés összefüggéseit zavaró, „vallási ömlengések”-nek titulálta.⁹ II. Rákóczi Ferenc ifjúsága 1676–1701 c. könyvében minden kritika nélkül használta fel és értelmezte a történelmi elbeszéléseket.¹⁰

2. A Confessio első magyar fordítása 1903-ban látott napvilágot Domján Elek evangélikus lelkész munkájaként.¹¹ A kényesebb részek fordítását Domján elhagyta vagy finomította, a címben átvette Thaly műfaji meghatározását, de a bevezetőben Vallomásoknak is nevezte a művet. Ugyanitt a szöveg egysége mellett foglalt állást, s elméleti szempontból értelmezte Rákóczi vallásosságát. A fordítást a Századokban Keller (Kajlós) Imre bírálta,¹² aki Domjannal közel egy időben maga is közreadott egy szemelvényes fordítást a Magyar Klasszikus Könyvtár sorozatban.¹³ Keller (Kajlós) úgy vélte, „Rákóczi [...] alakját nemzete [...] a szentek glóriájával vette körül, [...] hibáit és bűneit tehát nem szabad hogy tudja a közönség.” Válaszában a fordító a történelmi hűség és az elmélkedések történelmi vonatkozásai mellett érvelt, a Thaly-tanítvány Tasnádi Nagy Gyula szerkesztői megjegyzése szerint azonban Domján „[v]álaszának tudományos értéket nem tulajdoníthatunk.”¹⁴ Thaly ugyancsak

⁴ MTA Kézirattár, M. Ir. Lev. 4-r., 67. sz. 232.

⁵ A kézirat megtalálásának és kiadásának történetét Révész Imre vonatkozó anyaggyűjtését is felhasználva feldolgozta Jakus Lajos 1976. Vö. MTA Kézirattár, Ms. 5342/79–82.

⁶ Jakus Lajos 1976, 688. Palay levelét a Grisza család hagyatékából idézi.

⁷ T. Erdélyi Ilona 1962, 262–266. A kézirat megtalálását Toldynak hírül adó, említett levél jelenleg ismeretlen.

⁸ Principis Francisci II. Rákóczi... 1876.

⁹ Thaly Kálmán 1876, 317.

¹⁰ Thaly Kálmán 1881.

¹¹ Domján Elek 1903.

¹² Keller (Kajlós) Imre 1904.

¹³ Keller (Kajlós) Imre, 1903–1904.

¹⁴ Tasnádi Nagy Gyula 1904.

elutasította Domján fordítását és álláspontját, mondván: „meggondolatlan indiscretió törvénytelen terméke.”¹⁵ Karácsonyi János élesen bírálta Thaly véleményét, s azokat, akik mellőznék a Confessio elmélkedéseit, majd így folytatta: „Az utólag okoskodó államférfiak és politikai történetírók egyike-másika [...] csak akkor osztogatná kegyeit s dicséretét, ha az előttük élt államférfi az ő politikai ábrándjukat mindenféle tiltott és nem tiltott, okos és okatlan eszközökkel, pártkülzdelmekkel, fölkelésekkel, késhegyig menő harccal, a kétségbeesés kapkodásával is kivívta, a lehetetlent lehetővé tette volna.”¹⁶

1903-ban Karácsonyi János, Pauler Gyula és Concha Győző levelezett egymással a Confessióról.¹⁷ Pauler szerint ki kellene adni, ha nem lehet latinul, akkor magyarul, „ezt semmiféle érdek nem hátráltathatja”. A jubileumra tekintettel azonban nem javasolta a kiadást, mivel úgy vélte, „a nagy közönség nagy része is korlátolt eszű vagy felületes: több volna a megütközés, mint a helyeslés [...] Most ne fordítsassuk le a Confessiókat. Egyszer, később: lehet, sőt jó is, hadd ismerje a közönség igazabban Rákóczit, mint eddig, s azzal a fejedelem nimbusza az elfogulatlan emberek előtt semmivel sem fog csökkenni. [...]”¹⁸

3. Márki Sándor 1907–1910 között megjelent, monumentális Rákóczi-életrajzában többnyire kritika nélkül, bizonyító erejű forrásként hasznosította a Confessio elbeszélő részeit.¹⁹ Szekfű Gyula 1913-ban kiadott Rákóczi-monográfiáját részben ugyancsak a Confessio

ösztönözte.²⁰ R. Várkonyi Ágnes szerint „Szekfű erősen a mű hatása alá került, s Rákóczi önkritikus megállapításait a történetírás nyelvére fordította.”²¹ A könyv által kiváltott heves vitában többen hivatkoztak a Confessióra.²² Az aktuálpolitika tőkét igyekezett kovácsolni Rákóczi „védelmé”-ből, s a sajtó élesen támogatta Szekfűt és munkáját. A vita által adott ösztönzés ellenére továbbra is késett a Confessio korszerű tudományos feldolgozása. A két világháború közti időszak fontos eredménye volt, hogy Zolnai Béla megtalálta a Confessio két, korabeli francia fordítását.²³ Feltárta az egyházi cenzorok jelentéseit, akik janzenistának minősítették Rákóczi egyik elmélkedését,²⁴ s a Thaly által közölt hagyatéki leltár alapján rekonstruálta a rodostói Rákóczi-könyvtár állományának nagy részét.²⁵ Geréb László szemelvényes Confessio- és Mémoires-fordítása 1942-ben látott napvilágot.²⁶

4. 1953-ban, a szabadságharc kitörésének 250. évfordulóján a Szépirodalmi Kiadó felkérésére Révész Imre akadémikus elkészítette a Confessio Zolnai Béla által kijelölt részeinek új magyar fordítását a Magyar Klasszikusok sorozatban tervezett Rákóczi-kötet számára.²⁷ A szemelvényes fordítást ifj. Horváth János és Esze Tamás lektorálta.²⁸ A lektori vélemények figyelembevételével a fordító javította és kiegészítette a kéziratot, s átadta a kötetet szerkesztő Zolnainak. Munka közben Révész felismerte az 1876-os kiadás hiányosságait, ezért javaslatára a következő évben az MTA Történettudományi Intézete beszerezte Párizsból az eredeti kézirat mikrofilmjét egy új szövegkiadás céljára. A szükséges nagyítások elkészítése közel három évig tartott.²⁹ 1956-ban megjelent Révész szemelvényes fordításának egy részlete a Szépirodalmi Kiadó Rab

¹⁵ Thaly Kálmán, Bp., 1909. De Saussure Czézárnak, II. Rákóczi Ferenc fejedelem udvari nemesének Törökországi levelei 1730–1739-ből és Följegyzései 1740-ből a fejedelem utolsó éveiről, haláláról, végrendeletéről és Emlékiratairól, kiad.

¹⁶ Karácsonyi János 1903. 649.p.

¹⁷ MTA Kézirattár, Ms. 4811/333.

¹⁸ MTA Kézirattár, Ms. 4811/501. A nagyközönség történelmi megítélésének párhuzamba állítható, néhány évtizeddel későbbi példája Mályusz Elemér 1947. május 14-én Kelemen Lajoshoz írt levelének részlete a tervezett Kelemen Lajos-Emlékkönyvbe küldött Kossuth-tanulmányáról: „[...] küldöm a mellékelt kéziratot [...] Egy olyan népnek, mint a magyar, amely az igazság helyett jobban kedveli a dajkameséket, tekintettel kell lenni az érzékenységre. Kéziratomat így már eleve abban a meggyőződésben gépeltem le, hogy nem fog napvilágot látni.” A levelet Kelemen Lajos Mályusz előérzetét igazoló, Gyallay Pap Domokoshoz írt levelével együtt idézi Sas Péter 2015, 456.

¹⁹ Márki Sándor 1907–1910.

²⁰ Szekfű Gyula 1913.

²¹ R. Várkonyi Ágnes 2007, 174.

²² Így pl. Angyal Dávid, Domanovszky Sándor, Márki Sándor. A véleményeket idézi R. Várkonyi Ágnes 2007, 174–175.

²³ Zolnai Béla 1927., 277–279.

²⁴ Vizkelety András 1961.

²⁵ Zolnai Béla 1925/26.

²⁶ Geréb László (ford., bev.) 1942.

²⁷ MTA Kézirattár, Ms. 5342/17.

²⁸ MTA Kézirattár, Ms. 5340/11–13.

²⁹ MTA Kézirattár, Ms. 5340/14–46.

századok c. antológiájában.³⁰ A tervezett Rákóczi-kötet nem valósult meg, a fordítás nagyobbik része máig kiadatlan.³¹

1957-ben a Történettudományi Intézet megbízta Juhász Lászlót, az újkori latin filológia 1930–1946 között fennállt, legeredményesebb magyar vállalkozásának szerkesztőjét és fenntartóját, hogy a nagyítások alapján rendezze sajtó alá a Confessio latin szövegét. Révészszel megállapodtak a jegyzetek és a bevezetés elkészítésében, és eldöntötték, hogy az egész kötet latinul lát napvilágot. 1958 folyamán Juhász megkezdte a latin szöveg helyreállítását,³² Révész írta a tárgyi jegyzeteket,³³ valamint a bevezetést,³⁴ s az MTA Történettudományi Bizottsága és II. Osztálya javasolta a kötet felvételét az Akadémiai Kiadó távlati tervébe. A szeptember 23-i osztályülés felvetette a kétnyelvű, latin–magyar kiadás gondolatát, mire Révész ötoldalas feljegyzést írt az ügy addigi történetéről, és megfogalmazta aggályait a teljes kétnyelvű kiadással kapcsolatban.³⁵ Ezek közül az egyik az volt, hogy szerinte a szöveg intim, magánéleti, szexuálpaszichológiai vonatkozásainak „teljesen felesleges széleskörű magyar olvasóközönség kezébe jutniok.” Októberben Juhász levelet írt Zolnai Bélának egy közelebről meg nem nevezett „Troyes-ban levő kézirat”, azaz nagy valószínűséggel a Confessio teljes korabeli francia fordításának mikrofilmjezése ügyében, amely szerinte „fontos mozzanat a kiadás szempontjából”.³⁶ A levél jelzi, Juhász körültekintő módon a teljes francia fordítást is be kívánta vonni a szövegkiadói munkába.

1959-ben az Akadémiai Kiadó szerződést kötött a kéziratra, egy idő után azonban ellentét támadt Juhász és Révész között a kiadást illetően, mivel Juhász bírálta Révész tárgyi jegyzeteit és bevezetőjét, nem készítette el ezek latin fordítását, s adós maradt a szövegkritikai jegyzetekkel.³⁷ Jelezte: presztízs-okokból nem kívánja lektoráltatni az általa végzett munkát, és saját, újraindítandó sorozatában akarja megjelentetni

a kötetet. 1960 októberében Juhász más munkáira, állásnélküliségére és a „kellő jegyzetek” hiányára hivatkozva lemondta a vállalkozás folytatását. Révész az év hátralévő hónapjaiban legépelte az átdolgozott bevezetést és a jegyzeteket. A következő évben Benda Kálmán közvetítésével a Történelmi Társulathoz fordult, H. Balázs Évával és másokkal levelezett, majd felajánlotta kéziratát egy példányát a Sárospataki Tudományos Gyűjteménynek. A kötet 1962/63-ban is szerepelt a II. Osztály kiadási tervében, 1964 februárjában azonban az Akadémiai Kiadó felbontotta a szerződést a kézirat el nem készültére hivatkozva. A maga részéről Révész azzal zárta le az ügyet, hogy összeállította a kiadásra vonatkozó, birtokában lévő összesen 87 irat közel kétszáz lapnyi gyűjteményét, melyről 1964 áprilisában tételes jegyzéket készített.³⁸ Ennek rezignált hangú záradékában így írt: „Legjobban az fáj, hogy a Magyar Tudományos Akadémiának egy mind tudományos, mind kegyeleti szempontból kivételes és rég esedékes kötelességteljesítése – egy több, mint évtizedes huzavona során – a messi jövendőbe tolódtól el. Életemnek nem sokára betöltendő – ha betöltendő! – 75. esztendőjében nem tehetek egyebet, mint hogy ehhez a jövendőhöz fellebbezek: úgy érzem, hogy nemcsak a magam, hanem a nagy Fejedelem nevében is.”

5. Az 1970-es évek második felétől számítható a történet újabb, máig tartó szakasza. Révész Imre adatgyűjtéséből kiindulva Jakus Lajos feldolgozta, és 1976-ban közreadta a Confessio 1876-os kiadásának történetét.³⁹ A Juhász által megállapított latin szöveg javításával Kenéz Győző és Érszegi Géza foglalkozott, az eredeti kézirattal való összevetés azonban nem történt meg.⁴⁰ 1978 és 1997 között négy kötetben megjelent az Emlékiratok, a Politikai és erkölcsi végrendelet, a Fohászok és a Meditációk kritikai kiadása az Archivum Rákóczián III. osztály: Írók c. sorozatában.⁴¹ Kovács Ilona közreműködésével Köpeczi Béla 1977-ben kiadta a Confessio teljes korabeli francia fordításának erősen rövidített, évszámokkal tagolt, modernizált átírási változatát, melyben kronológiai megfontolásból az I.

³⁰ Pintér József 1956.

³¹ MTA Kézirattár, Ms. 5340/1.

³² MTA Kézirattár, Ms. 5341/4–8.

³³ MTA Kézirattár, Ms. 5341/9–10.

³⁴ MTA Kézirattár, Ms. 5341/1–3.

³⁵ MTA Kézirattár, Ms. 5340/47.

³⁶ MTA Kézirattár, Ms. 4124/364.

³⁷ MTA Kézirattár, Ms. 5342/1–87.

³⁸ MTA Kézirattár, Ms. 5342/1. Ld. továbbá: MTA Kézirattár, Ms. 5342/80.

³⁹ Jakus Lajos 1976.

⁴⁰ Érszegi Géza 2015.

⁴¹ Ilona Kovács 1978; Ilona Kovács 1984; Ilona Kovács 1994; Gábor Tüskés 1997.

és a II. könyv közé beillesztették az Emlékiratok szövegét.⁴² Ezzel az eljárással önkényesen elszakítottak egymástól összetartozó részeket, megváltoztatták a mű karakterét, a valóságreferenciák különböző szintjén álló szövegeket kapcsoltak egybe a szerzői szándék teljes figyelmen kívül hagyásával, s a valóságban soha nem létezett munkát alkottak. Lényegében ugyanezt az elvet követte a Confessio Szepes Erika és az Emlékiratok Vas István által készített új magyar fordításának közös kiadása, mely a Magyar Remekírók sorozat Hopp Lajos által sajtó alá rendezett kötetében látott napvilágot 1979-ben.⁴³

A hetvenes évek végétől megjelent tanulmányokban Gyenis Vilmos, Hopp Lajos, Reisinger János, Benkő Samu, R. Várkonyi Ágnes, Takács Imre, Köpeczi Béla, Tóth-Barbalics István és mások egyértelműen a Confessio egységes alkotásként történő értelmezése mellett foglaltak állást. A leghosszabb ideig R. Várkonyi Ágnes foglalkozott a művel, aki fokozatosan felismerte annak alapvetően irodalmi karakterét.⁴⁴ Összevetette a szöveg egy részét az eredeti kézirattal, előrehaladt a jegyzetek készítésében, s fontos új következtetésekre jutott. Történelmi képzettségéből fakadóan azonban csak egy részét tudta megoldani a felmerülő problémáknak, s nem hasznosította az énirodalom kutatásában az utóbbi harminc évben elért irodalomtudományi eredményeket. Bár munkatársak – így pl. Érszegi Géza, Tóth Ferenc, Dénesi Tamás és mások – meg egy OTKA-pályázat⁴⁵ is segítették, halála megakadályozta abban, hogy befejezze a munkát. A hagyaték gondozását az ELTE Középkori és Kora Újkori Magyar Történelmi Tanszéke vállalta, ahol a kiadás előmozdítására Horn Ildikó nemrég megkezdte egy munkacsoport szervezését.⁴⁶

⁴² Ilona Kovács 1977.

⁴³ Rákóczi Ferenc 1979. – A Kriterion Kiadó Téka c. sorozatában 1977-ben megjelent, Benkő Samu által készített válogatás Domján Elek 1903-as fordítását vette alapul. Szepes Erika fordítása Hopp Lajos utószavával és jegyzeteivel 2003-ban önállóan is megjelent az Alexandra Kiadónál.

⁴⁴ Összefoglalóan R. Várkonyi 2007.

⁴⁵ R. Várkonyi Ágnes 2015.

⁴⁶ Horn Ildikó szóbeli közlése 2015. június 9-én.

III.

Mindebből látható, a Confessio kritikai kiadásának elkészítése jóval több, mint egy átlagos kutatási feladat, s új minőségi szintre kell emelni a munkálatokat. Becslésem szerint összesen mintegy ezerötyszáz lapnyi latin, francia és magyar nyelvű alapszöveg létrehozásáról, kb. négy-ötyszáz lap terjedelmű jegyzetparátus összeállításáról, sok szempontú forráskritika alkalmazásáról és több szaktanulmány megírásáról van szó. Ahhoz, hogy a kiadás megfelelő színvonalon készüljön el, számos területen kiterjedt alapkutatókat kell végezni. A jegyzetekben rejtett történelmi, irodalmi, mitológiai és szimbolikus utalások százait kell azonosítani, ellenőrizni kell a valóságreferenciákat, s fel kell tártani a politikai, teológiai és más fejtegetések történelmi, eszmetörténelmi és egyéb összefüggéseit. Francia könyvtárakból további dokumentumokat kell beszerezni, s több tudományág legjobb hazai és francia szakembereit kell megnyerni az együttműködésnek. Ki kell dolgozni azokat az optimális megjelenítési formákat, melyek hosszú távon biztosítják a megfelelő hozzáférést, és magukban foglalják a továbbépítés lehetőségét. A modern szemléletű kritikai kiadások Nyugat-Európában rendszerint tekintélyes intézmények összefogásával jönnek létre: Pascal Gondolatainak mintaszerű elektronikus kritikai kiadása például a CNRS, a BnF és a Clermont-i Egyetem együttműködésével valósult meg.⁴⁷

Egy ilyen kiadás jelentőségét elsősorban az adja, hogy lendületbe hozhatja a Rákóczi-kutatásokat, ösztönözheti az eddig külön kezelt eredmények összekapcsolását és összefüggésbe állítását. Elősegítheti Rákóczi történelmi szerepének, emberi személyiségének és írói arcának teljesebb megismerését. Alapja lehet egy átfogó művelődési programnak, melynek keretében megkezdődik a katona, a politikus, a diplomata és az író munkásságának következetes nemzetközi kontextusba helyezése. Ezzel egy időben az új tudásanyag és szemléletmód fokozatosan beépül a köz- és a felsőoktatás megfelelő tartalmaiba.

A Confessio nem egy történelmi szövegforrás a sok közül, hanem komoly nemzeti és európai érték, mely megkülönböztetett figyelmet érdemel. A kritikai kiadás a fejedelem minden eddiginél hitelesebb alakjának

⁴⁷ <http://www.penséesdepascal.fr/>; letöltés: 2015. dec. 1.

megrajzolása révén előmozdíthatja a magyar történelmi és irodalmi örökség fontos részének korszerű újrafogalmazását, s hozzájárulhat egy modern nemzet-koncepció kialakításához. Erősítheti a határokon átnyúló összetartozás tudatát, s elősegítheti a Kárpát-medencei kulturális tér fejlesztését. Hozzájárulhat ahhoz, hogy a romantikus, a szellemtörténeti és a marxista színezetű, mitizált Rákóczi-kép helyébe egy új, előítéletektől mentes, a különféle politikai és más ideológiák által nem kihasználható Rákóczi-képet állíthassunk. Növelheti a reális történeti önismeret iránti igényt, s ezzel serkenetheti a történeti valóságnak megfelelő nemzeti azonosságtudat kialakulását.

Tudjuk, a legalaposabb kritikai kiadás sem oldja meg az összes problémát, s csupán lehetőséget teremt a kérdések pontos megfogalmazására. Amíg azonban nincs történeti-kritikai eszközökkel megállapított, hiteles szöveg, alapvető kérdésekben nem tudunk érvényes kijelentéseket tenni. Örülök, hogy ma már van Nemzetstratégiai Kutatóintézet, amely feladatának tekinti a kulturális örökség kiemelkedő részének ápolását. Elősegíti a történelmi tudat

Levéltári források

- MTA Kézirattár, Ms. 4124/364. Juhász László Zolnai Bélához, Bp., 1958. október 8.
- MTA Kézirattár, Ms. 4811/501. Pauler Gyula Concha Győzőhöz, Bp., 1903. január 28.
- MTA Kézirattár, Ms. 4811/333. Karácsonyi János Concha Győzőhöz, Bihar-Püspöki. 1903. február 3.
- MTA Kézirattár, Ms. 5340/9–10. A fordításhoz készített kéziratos jegyzete
- MTA Kézirattár, Ms. 5340/11–13.
- MTA Kézirattár, Ms. 5340/14–46. A Confessio szemelvényes fordításával és kiadásával kapcsolatos levelezés 1953. III. 20.–1957. VI. 18.
- MTA Kézirattár, Ms. 5340/47. Révész, Feljegyzés (26. jegyzet). Ld. továbbá Révész Imre megjegyzéseit 1958 okt. 23. és 1961. máj. 8.
- MTA Kézirattár, Ms. 5340/1. II. Rákóczi Ferenc Confessio peccatoris ... Egy bűnös ember vallomása. Szemelvényes fordítás. Ford. Révész Imre. Gépirat, 178 f. Révész Imre és Zolnai Béla javításaival. A gépirat kéziratos előzménye füzetekbe írva: MTA Kézirattár, Ms. 5340/2–8. A fordításhoz készített kéziratos jegyzetek: MTA Kézirattár, Ms. 5340/9–10.
- MTA Kézirattár, Ms. 5341/4–8. II. Rákóczi Ferenc: Confessio peccatoris. A latin nyelvű szöveget helyreállította Juhász László. Gépirat [első példány], Juhász László javításaival, 453 f.

formálásában meghatározó szerepet játszó személyiségek életművének teljesebb megismerését, s az intézet feladatai között ott van a humán alapkutatás és a hagyományos közösségi kulturális értékek gondozása. Talán sikerült bizonyítanom, hogy itt nem egy vagy több szaktudomány belső ügyéről van szó, s a Confessio olyan érték, amely beletartozik a kulturális örökség e részébe. Tudjuk, egy ilyen intézmény egészen más lehetőségekkel rendelkezik, mint egy vagy akár több egyetemi tanszék és akadémiai kutatóintézet.

Meggyőződésem, hogy Rákóczi fő művének háromnyelvű kritikai kiadását egyetlen tanszék vagy intézet sem tudja – még pályázati források bevonásával sem – kellő színvonalon, belátható időn belül megvalósítani. Speciális szaktudással rendelkező, gondosan kiválasztott, elkötelezett hazai és külföldi kutatók összehangolt együttműködésére van szükség. Ma már nem szorul bizonyításra, hogy az eredmények minősége nagymértékben függ a ráfordított összegek nagyságától, a bölcsészettudományokban ugyanúgy, mint a természettudományokban.

- MTA Kézirattár, Ms. 5341/9–10. Révész Imre: A Confessio helyreállított szövegének jegyzetei. Gépirat első és másodpéldánya, 150 f.
- MTA Kézirattár, Ms. 5341/1–3. A bevezetés kéziratos fogalmazványa és gépiratos tisztázata, 78 f.,
- MTA Kézirattár, Ms. 5342/1–87. A továbbiakhoz ld. II. Rákóczi Ferenc Confessio peccatoris c. művének szövegkiadásával kapcsolatos levelezés 1953–1964. Gép- és kéziratok, 162 f.
- MTA Kézirattár, Ms. 5342/79–82. Révész Imre, A Confessio megtalálásának, lemásolásának, kiadásának és a körülötte támadt zavaroknak általam részben már feldolgozott, de nem közölhetett ügye. 1962. november 4.
- MTA Kézirattár, Ms. 5342/1. Révész Imre: Jegyzék a Rákóczi-Confessio új kiadása ügyében keletkezett iratokról, időrendben. Bp., 1964. április. Gépirat, 3 f.
- MTA Kézirattár, Ms. 5342/80. Révész Imre: Tájékoztató az ehhez az iratgyűjteményhez. Bp., 1962. nov. 4. Gépirat, 2 f.
- MTA Kézirattár, M. Ir. Lev. 4-r., 67. sz. 232. Grisza Ágost Toldy Ferenchez, Párizs, 1859. április 12.
- MTA Kézirattár, Ms. 5342/17. Révész Imre, Feljegyzés II. Rákóczi Ferenc „Confessio Peccatoris”-a szemelvényes fordításának, ill. új eredeti szövegkiadásának ügyeiről. Bp., 1958. október 6. Gépirat, 5 f.

Irodalom

- DOMJÁN Elek 1903. II. Rákóczi Ferenc fejedelem önéletrajza [...], ford. Domján Elek, Miskolc
- ÉRSZEGI Géza 2015. Tüskés Gáborhoz. 2015. április 15. Budapest
- GERÉB László (ford, bev) 1942. II. Rákóczi Ferenc emlékezései és vallomásai, Budapest, Officina
- <http://nyilvanos.otka-palyazat.hu/index.php?menuid=930&num=37638&keyword=szem%C3%A9lyis%C3%A9g%2C+orsz%C3%A1gegy%C3%A9gys%C3%A9g> (Letöltés: 2015. febr. 24.)
- KOVÁCS Ilona (établissement du texte et le manuscrit de la traduction française) 1977. L'autobiographie d'un prince rebelle. Confession et Mémoires de François II Rákóczi. Choix des textes, préface et commentaires par Béla Köpeczi. Budapest, Corvina
- KOVÁCS Ilona (texte établi et appareil critique) 1978. Mémoires du prince François II Rákóczi sur la guerre de Hongrie depuis 1703 jusqu'à sa fin. Avec une postface et des commentaires de Béla Köpeczi, Budapest, Akadémiai
- KOVÁCS Ilona (texte français établi et annoté) 1994. Aspirations principis Francisci II. Rákóczi / Aspirations du prince François II Rákóczi. Texte latin établi et annoté par Balázs Déri, avec des commentaires de Lajos Hopp, Budapest, Akadémiai–Balassi
- KOVÁCS Ilona (textes français et appareil critique établis) 1984. Testament politique et moral du prince François II Rákóczi. Avec une étude et des commentaires de Béla Köpeczi, texte latin établi par István Borzsák. Budapest, Akadémiai
- JAKUS Lajos 1976. Rákóczi Önvallomásainak kiadása, Vigilia 41. 687–691.
- KARÁCSONYI János 1903. Rákóczi Ferenc fejedelem vallomása, Katolikus Szemle 17. 627–655,
- KELLER (KAJLÓS) Imre 1903–1904. II. Rákóczi Ferenc Vallomásaiból, II., latinból ford. Kajlós Imre, Budapest, Lampel
- KELLER (KAJLÓS) Imre 1904. A Confessio Peccatoris fordítása... Századok, 38, 711–715.
- La Haye, Jean Neaulme 1739. Histoire des Révolutions de Hongrie [...]
- MÁRKI Sándor 1907–1910. II. Rákóczi Ferenc, I–III., Budapest
- PINTÉR József 1956. Rab századok. (Börtönnaplók, börtönlevelek.) Összegyűjt., sajtó alá rendezte, jegyz. Pintér József, Budapest, Szépirodalmi, 67–89.
- Principis Francisci II. Rákóczi... 1876. Principis Francisci II. Rákóczi Confessiones et Aspirationes
- Principis Christiani. E codice Bibliothecae Nationalis Parisiensis edidit Commissio fontium historiae patriae Academiae

- Scientiarum Hungaricae, Budapestini, Bibliopolium Academiae Hungaricae
- R. VÁRKONYI Ágnes 2007. Narráció és elmélkedés II. Rákóczi Ferenc Confessio peccatoris című művében. In Balázs Mihály, Gábor Csilla (szerk.): Emlékezet és devóció a régi magyar irodalomban. Kolozsvár, Egyetemi Műhely Kiadó–Bolyai Társaság, 167–199.
- R. VÁRKONYI Ágnes 2015. Részletes beszámoló a Személyiség, országegység és kollektív identitás (II. Rákóczi Ferenc Confessio peccatoris című műve és világa 1676–1735) c., 2002–2006 között futó, K 37638 sz. OTKA pályázatról
- Rákóczi Ferenc 1979. Vallomások – Emlékiratok. Szerk., jegyz. Hopp Lajos, utószó Hopp Lajos, Szepes Erika, Vas István, ford. Szepes Erika, Vas István, Budapest, Szépirodalmi
- SAS Péter 2015. Kelemen Lajos levéltáros-történész (1877–1963). In Jankovics József et al.: Stephanus noster. Tanulmányok Bartók István 60. születésnapjára. Budapest, 445–461.
- SZEKFI Gyula 1913. A száműzött Rákóczi, Bp.
- T. ERDÉLYI Ilona 1962. Erdélyi János levelezése, II., s. a. r., jegyz. T. Erdélyi Ilona, Budapest, 263–266.
- TASNADI NAGY Gyula 1904. Válasz... Századok 38, 807–808.
- THALY Kálmán (kiad.) 1909. De Saussure Czézárnak, II. Rákóczi Ferenc fejedelem udvari nemesének Törökországi levelei 1730–1739-ből és Följegyzései 1740-ből a fejedelem utolsó éveiről, haláláról, végrendeletéről és Emlékiratairól. Budapest
- THALY Kálmán 1876. A Confessio Pecatoris... Századok 8, 316–322.
- THALY Kálmán 1881. II. Rákóczi Ferenc ifjúsága 1676–1701. Történeti tanulmány, Pozsony, 1881.
- TÜSKÉS, Gábor 2015. Psychomachie D'un Prince Janséniste. François II Rákóczi: Confessio Peccatoris. Kézirat, megjelenés alatt.
- TÜSKÉS, Gábor (avec une étude et des résumés) 1997. Meditations principis Francisci II. Rákóczi / Méditations du prince François II Rákóczi. Texte latin établi et annoté par Balázs Déri, texte français établi et annoté par Ilona Kovács, Budapest, Balassi
- VIZKELETY András 1961. II. Rákóczi Ferenc elmélkedéseiről készült egyházi cenzori jelentések, Irodalomtörténeti Közlemények 65. 204–216.
- ZOLNAI Béla 1925/26. Rákóczi Ferenc könyvtára, Magyar Bibliofil Szemle, 1–27.
- ZOLNAI Béla 1927. A janzenista Rákóczi, Széphalom, 177–181, 266–288, 277–279.